

Suverene Schmitt?

Tarjei Ellingsen Røsvoll, f. 1995, master i rettsvitenskap fra Universitetet i Bergen, stipendiat i rettsvitenskap ved UiB.

Marius Mikkjel Kjølstad, f. 1994, master i rettsvitenskap fra Universitetet i Bergen og LL.M. i rettsteori fra Goethe-Universität Frankfurt am Main, stipendiat i rettshistorie ved UiB.

Det har blitt hevdet at det knapt forløper en måned uten at det på verdensbasis utkommer en ny bok om Carl Schmitt.¹ Med *Politikk og rett – et antiliberalt tema med variasjoner*, utgitt av Rune Slagstad og oversatt av Øystein Skar, har vi fått en rekke tekster av Schmitt utgitt på norsk. Sammen med *Begrepet om det politiske*, som kom ut i 2007, foreligger dermed viktige deler av Schmitts arbeider i norsk oversettelse.²

Carl Schmitt (1888–1985) var en av de mest sentrale skikkelsene i europeisk politisk og juridisk tenkning i det 20. århundret. Flere av tekstene hans, som spenner fra før første verdenskrig til langt ut i etterkrigstiden, har i dag klassikerstatus. Samtidig er Schmitt viden kjent som «Hitlers kronjurist», etter at han sluttet aktivt opp om nazistene etter maktovertakelsen i 1933. Det er muligens å dra det for langt å omtale ham som en nasjonalsosialistisk strateg, men Schmitt leverte i det minste nyttig regimekunnskap – og med tanke på denne mørke flekken er det ingen stor overraskelse at det har vært diskusjoner om hvorvidt man i det hele tatt *kan* lese arbeidene hans. For mange av de som har besvart dette med et ja har det vært vanlig å følge opp med en diskusjon om hvorfor man bør lese Schmitt.³ Som vi skal komme tilbake til nedenfor er det kanskje like viktig å spørre seg *hvordan* Schmitt kan og bør leses.

Men først noen ord om selve utgivelsen. Den består av ti Schmitt-tekster samt et nærmere 70 sider langt innledningsessay av Slagstad, der man får en oversiktlig og grundig innføring i Schmitts tenkning. Tekstutvalget spenner fra lengre og sentrale tekster som «Parlamentarismens svanesang», «Politisk teologi» og «Teori om partisanen» til kortere tekster som «Machiavelli» og «Politikk». Det er gitt god informasjon om originalreferanser til tekstene bakerst i boken, og tidslinjen og navneoversikten som er satt opp er nyttig – selv om sistnevnte burde vært omarbeidet til et register. Slagstad har ikke gitt noen begrunnelse for tekstutvalget, men det fremstår stort sett som velvalgt. Det er riktig nok flere av Schmitts viktige arbeider som ikke er med, som *Die Diktatur* (1921), *Verfassungslehre* (1928), *Der Hüter der Verfassung* (1931) og *Der Nomos der Erde* (1950), men det skyldes antakelig lengden på disse.

I tillegg til det formelle, må bokens elegante tittel fremheves. Ved å snu begrepsparet

tenkning, lling, *Rett og politikk – et liberalt tema med variasjoner*, fra 1987. Og apropos doktorgradsavhandlingen er det verdt å nevne at Slagstad parallelt med utgivelsen også har gitt ut en tilsvarende samling tekster av Hannah Arendt.⁴ I avhandlingen fra 1987 var nemlig Schmitt og Arendt tildelt

¹ Volker Neumann, *Carl Schmitt als Jurist*. Tübingen: Mohr Siebeck 2015, V (forord).

² Carl Schmitt, *Begrepet om det politiske*. Oversatt av Ketil Dokset. Oslo: Vidarforlaget 2007.

³ Se – betegnende – Mikkjel Thorup, «Introduktion: Hvorfor læse Carl Schmitt?», i samme (red.), *Den ondeste mand i live? Læsninger af og mod Carl Schmitt*. København: Museum Tusculanum Forlag 2007, 7. Thorup skriver på s. 8 at dette «meget godt illustrerer, hvor kontroversiel han er».

⁴ Hannah Arendt, *Politikk i dystre tider*. Redigert av Rune Slagstad, oversatt av Agnete Øye, Christian Janss og Johan Ludwig Mowinckel. Oslo: Pax 2019.

rollene som representanter for hver sin idéhistoriske tradisjon – Schmitt som machiavellisk kritiker av liberalismen og Arendt som representant for en aristotelisk-republikansk retning. Slik sett gir parallellutgivelsen mer enn 30 år senere ikke bare en oversettelse av interessante tekster til norsk, men synliggjør indirekte også en linje i Slagstads egen tenkning.

Lys og lysglimt

Slagstad formulerer ikke et eksplisitt spørsmål om hvorfor man bør lese Schmitt, men så vidt vi kan forstå er det de teoretiske innsiktene i Schmitts arbeider som er det sentrale for ham. I doktorgradsavhandlingen fra 1987 omtales Schmitt som «en av de fremste spesialister på liberal konstitusjonalisme, men [...] også en av dens skarpeste kritikere».⁵ I innledningsessayet føyer Slagstad til at han har vært «slått av det høye nivå på Schmitts analyser av fenomener han var kritisk til» (s. 18). Samtidig er arbeidene hans «rystende lesning» (s. 9) og Schmitt presenteres som en, for å sitere tittelen på essayet, «foruroligende teoretiker».

Det er ikke vanskelig å slutte seg til beskrivelsen av Schmitts tenkning som foruroligende. Men hva består dette foruroligende nærmere bestemt i? Én side handler selvsagt om det innholdsmessige i teoriene hans. Schmitt angriper det representative demokratiet, partipolitikken, liberalismen og rettsstaten. Han ønsker i stedet en sterk stat med en autoritær leder – rikspresidenten før 1933, deretter «føreren» – som er i stand til å bryte gjennom legalitetens skranker og treffe en suveren beslutning («desisjon»). Det er makt foran rett, desisjon foran norm, mytisk irrasjonalisme foran rasjonalisme, unntakstilstand foran normalsituasjon, enhet foran pluralisme. Det er Hobbes, det er Bodin, det er Machiavelli.

Men også stilen til Schmitt har noe foruroligende ved seg. Selv om han utarbeidet omfattende og til dels abstrakte teorier, så er det først og fremst de enkle, slagordaktige formuleringene som har festet seg hos mange. I «Politisk teologi» får vi servert spissformuleringer på løpende bånd: «Suveren er den som beslutter unntakstilstanden.» (s. 202); «Unntaket er mer interessant enn normalttilfellet.» (s. 210); «Diktatur er motsetningen til diskusjon.» (s. 252). Og i *Begrepet om det politiske* finner vi de to kanskje mest kjente formuleringene hans, som nærmest har fått kultstatus: «Begrepet om staten forutsetter begrepet om det politiske.»; «Den spesifikt politiske distinksjon som de politiske handlinger og motiver kan føres tilbake til, er distinksjonen mellom *venn* og *fiende*».⁶ Med henvisning til venn/fiende-distinksjonen har Karl Ove Knausgård fremhevet Schmitt som en klassisk representant for Weimar-tiden, der mange av tekstene er kjennetegnet av at de «er smakfulle, de befinner seg på det høyeste kulturelle nivået stilistisk sett [...]. Tankene er farlige, men stilen er topp, vi kan ta i dem».⁷ Jan-Werner Müller ser på sin side sitatet om forholdet mellom staten og det politiske som «a typical Schmittian opening, one that generated more flashes than light».⁸ Og det er ved en sammenstilling av Knausgård og Müller man finner det foruroligende i Schmitts stil. For på den ene siden er det lett å bli fascinert av Schmitts skrivemåte, som både har elementer av det spissformulerte og det flertydige, nærmest mytiske.⁹ Men på den annen side risikerer man å bli forført av det Schmitt skriver, og derfor er Müllers påminnelse om at det ikke er gull, alt som glimrer, viktig.

⁵ Rune Slagstad, «Rett og politikk — et liberalt tema med variasjoner», i *Rettens ironi*. Oslo: Pax 2001, 99.

⁶ Schmitt (2007), hhv. 35 og 42 (uthevet i original).

⁷ Karl Ove Knausgård, *Min kamp. Sjette bok*. Oslo: Oktober 2011, 728.

⁸ Jan-Werner Müller, *A Dangerous Mind. Carl Schmitt in Post-War European Thought*. New Haven/London: Yale University Press 2005, 31.

⁹ Det er ikke overraskende når begrephistorikeren Reinhart Koselleck (1923–2006), som pleiet personlig kontakt med Schmitt over flere tiår, forteller at den estetiske fornøyelsen var helt sentral for Schmitt, både i samtale og skrift. Se «Reinhart Koselleck über Carl Schmitt. Interview von Claus Peppel. 14. März 1994», i Jan Eike Dunkhase (red.), *Reinhart Koselleck–Carl Schmitt. Der Briefwechsel*. Berlin: Suhrkamp 2019, 375.

I forlengelsen av dette mener vi det er viktig å fremheve at en kritikk eller avvisning av Schmitt ikke nødvendigvis behøver å handle om at det er det politiske innholdet man tar avstand fra, men at det kan være metodene og skrivemåten hans man stiller seg kritisk til. Dette poenget har blitt understreket av den danske forfatteren Anne-Marie Eggert Olsen, som har reagert på en tendens til å mistenkeliggjøre Schmitt-kritikeren – en form for omvendt hitling.¹⁰ Nå går Slagstad grundig til verks og i dybden på Schmitt, så det er ikke vårt poeng at han har latt seg blende. Men man vil finne eksempler på Schmitt-lesninger som er langt mer kritiske til Schmitts metoder og skrivemåte enn det Slagstad er. Et godt eksempel er Jens Arup Seip, som i en regelrett nedsabling av Schmitt skriver at «hans selvbevisste autoritative jonglering med begreper har kunnet forveksles med det logisk holdbare».¹¹ Man trenger ikke være enig i Seips karakteristikk, men det er trekk ved Schmitts skrivemåte som oppfordrer til å lese med en særlig kritisk holdning til resonnementene hans. Dette er kanskje et første mulig svar på hvordan man bør lese Schmitt.

Nye sammenstillinger av folk og stat?

Et område der Slagstad mener at Schmitt kan være relevant i dag er for å forstå høyre-radikale ledere som Trump, Putin og Orbán (s. 74–75). Dels handler dette om at Schmitt teoretiserer den sterke og autoritære maktstaten, som vi skal komme tilbake til i neste punkt, dels handler det om at Schmitt blir forstått som en teoretiker for populismen. Forstår vi hans teorier om «folket», kan vi dermed også forstå populismen. Slagstad er ikke alene om å trekke inn Schmitt i aktuelle populismanalyser.¹² Også i *Agoras* forrige nummer, som handlet om nettopp populisme, går Schmitt igjen i flere bidrag.¹³ Så hva forteller Schmitts versjon av folk og stat oss om populismen?

En av Schmitts utgangsposisjoner er at demokratiet kjennetegnes ved en identifikasjon mellom de(n) styrende og de styrte. Et helt sentralt problem for moderne statsteori er derfor ifølge Schmitt *representasjonsproblemet*, altså hvordan viljen til de som representerer borgerne virkelig kan være identisk med folkeviljen (s. 87 og 103).¹⁴ Schmitt mener den parlamentariske modellen svikter fullstendig på dette punkt. Liberalismens individuelle og hemmelige valg berøver nemlig borgerne deres mulighet til å være politiske aktører i et fellesskap, nøyaktig i det øyeblikket der de deltar i den politiske beslutningen (s. 174). Dette innebærer også at valget ikke er egnet til å si noe om folkets *egentlige* vilje, som bedre uttrykkes ved det Schmitt kaller for akklamasjon. Logikken leder til en enkel slutning: Dersom en diktator i større grad enn den parlamentariske staten uttrykker, eller mer presist er identisk med, den egentlige folkeviljen, så vil også diktatoren være mer demokratisk enn et parlament (s. 112). På denne måten etablerer Schmitt at demokrati og diktatur kan gå hånd i hånd, og gir en teoretisk legitimasjon til populistisk sterkmannspolitikk.

¹⁰ Anne-Marie Eggert Olsen, «Carl Schmitt – en tvivlsom utfordring», i Thorup (red.) (2007) 53, på s. 54–55. Se også Emily Hartz, «Schmitts ven/fjende-dikotomi – begrepsliggjørelse eller demagogisk begrebstrylleri?», i samme antologi, 85, på s. 85–86.

¹¹ Jens Arup Seip, «'Rettsstaten'. En studie i begrepsdannelse og begrepsforvirring», i *Politisk ideologi: Tre lærestykker*. Oslo: Universitetsforlaget 1988, s. 133. Slagstad kommer inn på Seips kritikk på s. 21–22.

¹² For et interessant eksempel, se David Dyzenhaus, «Lawyer for the strongman», *Aeon* 12. juni 2020, tilgjengelig på <https://aeon.co/essays/carl-schmitts-legal-theory-legitimises-the-rule-of-the-strongman> (sist besøkt 25. august 2020).

¹³ Se særlig Oscar Dybedahl, «Ontologisering av det politiske. En kritikk av Laclau og Mouffes forståelse av politikk og økonomi» og Ragnar Misje Bergem, «Hvor mye veier folket? Den populistiske kroppen og demokratiets symbolske dimensjon», begge i *Agora* nr. 1–2, 2020, hhv. 160 og 229.

¹⁴ Se også Carl Schmitt, *Dictatorship*. Oversatt av Michael Hoelzl og Graham Ward. Cambridge: Polity 2014, 113, om at «the real problem of the state today», i motsetning til under den monarkiske perioden, utgjør «the relation between the people and its representation».

Det Schmitt gjør er altså å etablere et skille mellom den *formelle* folkeviljen, som typisk kommer til uttrykk gjennom valg, og den *substansielle* folkeviljen. Disse behøver ikke å være sammenfallende. Og nettopp denne sontringen er et sentralt poeng for den som vil bruke Schmitt til å forstå populismen. Som Schmitt-kjenneren Jan-Werner Müller skriver i sin bok om populismen fra 2016, er dette nemlig en kjerne populistene har til felles.¹⁵

Poenget bør likevel ikke overdrives. Det er riktig nok lett å peke på populismen i sin rene(re) form, som hos Trump og Orbán, eller FrP og til dels Rødt sine appeller til «folket» som står mot «elitene». Samtidig er det en kjensgjerning at populismen ikke er en ensartet størrelse.¹⁶ «Wir sind das Volk», lød kampropet i DDR i 1989 – men også i Chemnitz sommeren 2018, da høyreekstremister marsjerte i gatene. Dessuten er det jo slik at de fleste partiene ofte appellerer til en tanke om hvem som er «det ekte» folket, gjerne ved å plassere spesifikke grupper i kategorien (industriarbeidere eller folk fra distriktet, for eksempel).

Problemet, grunnleggende sett, er om populisme egentlig er en god betegnelse på all politikk som pretenderer å se forbi de «navlebeskuende interesser og lidenskaper» (s. 84). Å forstå «folkeviljen» som noe mer enn det meningsmålinger og valgresultater kan fortelle oss, behøver ikke å bety det samme som det gjør for Schmitt, og man kan appellere til den substansielle folkeviljen på flere måter enn Schmitt åpner for.¹⁷ Problemet kommer tydelig frem i Schmitts kritikk av marxismen, der han mener «myten» om arbeiderklassens objektive interesser ikke fungerer like godt som samlende kraft, om den sammenlignes med fascismens nasjonalisme (s. 154–155).¹⁸

Hvis man ønsker å forstå populismen må man derfor supplere kjernen med andre av Schmitts standpunkter, som fremhevingen av det anti-pluralistiske elementet, slik Müller gjør i sin analyse.¹⁹ Da unngår man at begrepet omfatter for mye, men det er ikke åpenbart at dette løser problemet.²⁰ Alle populistar appellerer til folkeviljens substans, men ikke alle appeller til folkeviljens substans er populistiske. Bruker man Schmitt som utgangspunkt, er nok dette lett å glemme.

Den store utjevneren

Schmitts teoretisering av den sterke staten er et annet mulig svar på spørsmålet om hvorfor han kan være relevant å lese i dag. Sentralt hos Schmitt sto ideen om staten som noe over samfunnet, som sikret ro og orden. Denne ideen anvendes av Schmitt på 1920-tallets tyske stat, og som Slagstad skriver, hadde staten ifølge Schmitt «nærmest forduftet som stat og bl[itt] en administrator av pluralismens faktum» (s. 27). Dette er en av de sentrale diagnosene hos Schmitt, nemlig både tesen om og forklaringen på den «totale stat». Denne staten griper

¹⁵ Jan-Werner Müller, *What Is Populism?*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2016, 52.

¹⁶ Rogers Brubaker, «Hvorfor populisme?», i *Agora* nr. 1–2, 2020, 11, på s. 15 f. bruker for eksempel populismen som betegnelse på et «diskursivt og stilistisk repertoar» for å favne mangfoldet i større grad.

¹⁷ Ellen Meiksins Wood kritiserer nettopp Chantal Mouffe og Ernesto Laclau sin populisme for å være basert på en benektelse av at det eksisterer noe slikt som «arbeiderklassens objektive interesser», se *The Retreat from Class, A New True Socialism*. London: Verso 1986, 59 f. Det er også store problemer med å bare anerkjenne prosedyrene til det representative demokrati som uttrykket for «folket». Som Max Adler påpeker: dersom begrepet om en substansiell folkevilje er illusorisk, så blir *staten* den eneste som kan representere noe som helst, se Max Adler, *The Marxist Conception of the State*. Oversatt av Mark E. Blum. Leiden: Brill 2019 [1922], 94.

¹⁸ At Schmitt må karikere marxismen ved å peke til Sorel som en sann etterfølger (se bla. 153) er illustrerende i denne sammenheng.

¹⁹ Müller (2016), 49.

²⁰ Se bla. kritikken av Müller i Dag Einar Thorsen og Andreas H. Hvidsten, «Populisme som samtidsdiagnose og faresignal», i *Agora* nr. 1, 2017, 327, på s. 332.

inn over alt, ikke fordi den er en sterk tyrann, men nettopp fordi den er *svak*, en slave til de samfunnskrefter som ønsker staten i sin egen tjeneste (s. 26). Abstraksjonsnivået gjør at kritikken har gjenklang for flere politiske retninger. Løsningen Schmitt foreslår trekker imidlertid i en bestemt retning, nemlig at staten må heve seg over samfunnet igjen, og bli sterk. Når flere har argumentert for at det var noe slikt som skjedde i vestlige stater i løpet av 70- og 80-tallet,²¹ er det naturlig at Schmitt blir studert som en av ideologene bak denne utviklingen.²² For de som selv ønsker å bruke Schmitt for å utforme politikk i dag, er det derimot vanskelig å fri seg fra Schmitts løsning.

Kanskje den fremste illustrasjonen av disse vanskelighetene er begrepet om «det politiske». Ifølge Schmitt eksisterer det politiske over alt, og det finnes ingen egen «sfære» der politikk er eller skjer. Det politiske strømmer gjennom alt med større eller mindre grad av intensitet, og springer ut av muligheten for kamp mellom venner og fiender. Det vil for eksempel si at med Schmitt kan man ikke skille ut en egen «økonomisk» sfære. Statens rolle er å være en sterk politisk enhet som forhindrer de motstridende grupperinger fra å bryte ut i «ekstremt fiendskap», altså borgerkrig (s. 189 f.). Forutsigbart nok kan dette mobiliseres for en sterkere utøvende makt, også fra høyre, slik Slagstad nevner at de amerikanske jusprofessorene Adrian Vermeule og Eric Posner har gjort (s. 71 f.).

Fra motsatt politisk hold har også Chantal Mouffe, som Slagstad nevner (s. 53), forsøkt å trekke på Schmitts begrep om det politiske. Hun mobiliserer Schmitt for sitt eget radikaldemokratiske prosjekt og adopterer Schmitts premiss om at konflikt (det politiske) er uunngåelig. Dette brukes for å kritisere Rawls' og Habermas' forståelse av det plurale demokrati som en deliberativ harmoniseringsprosess, men det er uklart hvordan hennes inklusjon av alle subjekter i den demokratiske prosessen skiller seg fra Habermas' inklusive diskurs.²³ Hennes syn ender i at liberal pluralisme vil fungere, ettersom dette kan gi massene «a political outlet».²⁴ Heller enn et samfunn uten vold og fiendskap er målet at disse skal bli «defused and diverted», og det ser ut til at Mouffe er tilbake der Schmitt begynte.²⁵

Andre forfattere vil heller hevde at «det politiske» er konstruert som et eget samfunnsfelt av historiske årsaker, og ikke fordi det politiske er en essens ved menneskelig konflikt.²⁶ Schmitts begrep om det politiske fungerer dermed som en kritikk av dem som ser noe som «av natur» upolitisk, bare ved at han selv gjør det politiske naturlig (s. 311–312).

Rettenns politikk

Schmitt var ikke bare en politisk tenker, men også rettstenker. Det var innenfor rettsvitenskapen han var utdannet og hadde sitt virke. Slagstad har tatt med en tekst som får frem interessante sider ved Schmitts teorier om retten, nemlig «Om de tre former for

²¹ Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*. London: Verso 2014, 202 f., særlig s. 226 der Poulantzas beskriver en sentraladministrasjon fusjonert med ett eller to store partier («single party centre»), som har klart å bli slik Schmitt ønsket ved at det «finds its identity only by establishing the other as an enemy».

²² Se f. eks. Oscar Dybedahl, «Nyliberalismens sterke stat», i *Vardøger* nr. 36, 2016, 7, og Bonn Juego, «Authoritarian Neoliberalism: Its Ideological Antecedents and Policy Manifestations from Carl Schmitt's Political Economy of Governance», i *Administrative Culture* nr. 1, 2019, 105.

²³ Matthew G. Specter, «What's 'Left' in Schmitt?», i Meierhenrich og Simons (red.) (2016), 447 f. Her kritiseres Mouffe sterkt, og han påpeker også paradokset i at Schmitts verdi for venstresiden har vært som en kritikk av Rawls og Habermas.

²⁴ Chantal Mouffe, *The Return of the Political*. London: Verso 2020 [1993], 5.

²⁵ Langs de samme linjene, Dybedahl (2020), 165–166, som kritiserer Mouffe og sporer problemet tilbake til blant andre Schmitt.

²⁶ F. eks. Marx, se Alex Demirovic, «The Critique of Politics», i *Viewpoint Magazine*, 24. oktober 2014, og Wood (1986), samt Ellen Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism*. London: Verso 2016 [1995], kap. 1, om atskillelsen mellom «det politiske» og «det økonomiske» som et trekk ved kapitalismen.

rettstenkning». Selv om teksten bygger på foredrag holdt i 1934, er den – om man ser bort fra det nazifiserte sluttordet – høyst lesverdig. Slagstad vier både i essayet og tidligere i sin karriere oppmerksomhet til Schmitts institusjonelle rettsteori (s. 55 f.).²⁷

Schmitt skiller i teksten mellom *normativisme*, *desisjonisme* og *institusjonalisme* (eller institusjonell rettstenkning) som tre former for rettstenkning.²⁸ Schmitt brukte, som vi også skal komme nærmere tilbake til nedenfor, en del plass på å beskrive og kritisere den juridiske positivismen (276 f.). Et av Schmitts poenger var at positivismen ikke tar hensyn til at retten *kontinuerlig* er avhengig av å bli gjennomført. Retten ligger et sted mellom det som er fullstendig gjennomført og det ugjennomførbare, normalsituasjonen har potensiale for unntakstilstand. Det er her desisjonen blir en nødvendig forutsetning for normen, fordi desisjonen danner grunnlaget for normaltilstanden. I Schmitts arbeider får diktaturet plass som en sentral rettslig institusjon, ved å trenge gjennom for å gjøre desisjonen gjeldende, dersom normen har undergravet seg selv.²⁹ Schmitts fokus på diktaturet må forstås i lys av hans vedvarende beskjeftigelse med problemet om rettens realisering.³⁰ Men vi behøver ikke trekke inn diktatoren, for poenget kan også være at studieobjektet for rettsvitenskapen er hvordan normalsituasjonen, det Schmitt kaller en *konkret orden*, opprettholdes. Det er ikke her noen nødvendig kobling mellom et førerprinsipp og en slik måte å definere rettsvitenskapens grenser. Som Schmitt skriver (s. 265): «Begreper som konge, hersker, oppsynsmann eller *governor*, men også dommer og domstol, plasserer oss straks inn i konkrete institusjonelle ordninger som ikke lenger er blotte regler».

Den institusjonelle rettsteorien og diktaturet som rettslig institusjon har også en kobling til Schmitts teori om unntakstilstanden. Åpningssetningen i «Politisk teologi» er berømt: «Suveren er den som beslutter unntakstilstanden.» (s. 202). Ifølge Schmitt kan ikke spørsmålet om unntakstilstanden løses juridisk, noe som er en konsekvens av synspunktene beskrevet ovenfor: Normen avhenger av normaltilstanden, og bare suverenen kan definere denne. Giorgio Agambens grep fatt i Schmitts teori, og argumenterte for at «rule of law» var forlatt til fordel for en permanent unntakstilstand, noe som hadde klar kritisk appell i etterkant av 9/11.³¹

Særlig brennhet ble unntakstilstanden som juridisk tematikk med covid-19. At Schmitt fant veien inn i spaltene er ikke særlig overraskende. Et eksempel er et innlegg i Klassekampen 19. mars 2020 av Slagstad, der han fremhevet behovet for handlekraft og hevdet at «[e]n dose Hobbes (og Schmitt) er kanskje hva det norske system med dets demokratiske lederskap kunne trenge».³² Et annet eksempel er Hans Petter Gravers bok om pandemien og unntakstilstanden, som kom i august 2020. I en kort, men nyansert og god vurdering, skriver Graver at selv om Schmitts teori har interessante sider, så er den av begrenset verdi i koronatilfellet, fordi Schmitt er opptatt av de mer fullstendige og totale unntakstilstandene.³³

Både Slagstads og Gravers poenger er interessante, og skulle man følge det opp, kunne man kanskje spurt seg om det heller er Schmitts teori om diktaturet som er mest fruktbar for å

²⁷ Se Rune Slagstad, «Norsk rettsrealisme etter 1945», i *Tidsskrift for Rettsvitenskap* nr. 1–2, 1987, 385, som Slagstad selv implisitt kommenterer at er delvis inspirert av Schmitt.

²⁸ Se Jens Meierhenrich, «Fearing the Disorder of Things: The Development of Carl Schmitt's Institutional Theory, 1919–1942», i Meierhenrich og Simons (red.) (2016), 180, for en mer generell redegjørelse for Schmitts «normative institutionalism».

²⁹ Schmitt (2014), 118: «The dictator's actions should create a condition in which the law can be realised, because every legal norm presupposes a normal condition [...]».

³⁰ Se instruktivt Neumann (2015), 32.

³¹ Giorgio Agamben, *State of Exception*. Oversatt av Kevin Attell. Chicago/London: The University of Chicago Press 2005.

³² Rune Slagstad, «Unntakstilstand i vår tid», *Klassekampen*, 19. mars 2020, 14–15.

³³ Hans Petter Graver, *Pandemi og unntakstilstand. Hva covid-19 sier om den norske rettsstaten*. Oslo: Dreyers Forlag 2020, 21.

forstå de juridiske dilemmaene som oppstår i en krisesituasjon som ikke er total. Det kommissariske diktaturet er nemlig ingen normløs, kaotisk tilstand, men heller kjennetegnet av å ha en oppgave som skal løses, en tilstand som skal virkeliggjøres. Diktaturet er med andre ord sterkt formålsstyrt, midlertidig og rettet inn mot den *sachtechnische* oppgaveløsningen.³⁴ Dette var også, litt enkelt sagt, kjernen i den mye omtalte koronalovent: Lovens § 1 anga at formålet med loven var å begrense forstyrrelsen av sentrale samfunnsfunksjoner og å avhjelpe negative konsekvenser som følge av pandemien, og så ble regjeringen i § 2 gitt vide fullmakter til å ivareta lovens formål. Denne myndigheten var imidlertid heget inn av ulike rettssikkerhetsgarantier, og et av stridsspørsmålene før loven ble vedtatt var hvor omfattende disse garantiene skulle være. I Schmitts teori er denne typen normative bindinger problematiske dersom de legger hindringer i veien for oppgaveløsningen, og diktaturet kjennetegnes nettopp av at generelle normer kan fravikes i konkrete tilfeller. En måte å se det på er at Stortinget i mars 2020 ikke ønsket et kommissarisk diktatur, fordi man mente at pandemihåndtering måtte balanseres mot andre hensyn og verdier. Men antakelig fantes det også en frykt for at makten skulle misbrukes for andre formål – altså med Schmitts begreper at det kommissariske diktaturet skulle bli et suverent diktatur, som innstiftet en ny orden istedenfor å løse sin forhåndsprogrammerte oppgave.

Klimakrisen har på en annen måte aktualisert Schmitts synspunkter. Her har for eksempel Graver tatt til orde for at vi må tørre å tenke nytt om våre demokratiske institusjoner for å løse krisen.³⁵ Schmitt utviklet sitt begrep om det kommissariske diktatur fra 1800-tallets militærlover, hvilket samsvarer godt med at enkelte ser «krigsøkonomi» som nødvendig for å løse klimakrisen. Forslaget fra 25 kulturpersonligheter og akademikere om et eget «klimaråd» kan slik forstås som en viktig rettslig institusjon i krigs(lignende)situasjoner, men med representasjon som tilskudd til den rent *sachtechnische* gjennomføringen Schmitt forutsatte.³⁶ Så lenge rådet forblir kommissarisk, altså konstituert av de folkevalgte, er det nok mulig å følge Schmitts i at en slik institusjon ikke nødvendigvis er noen direkte motsetning til demokratiet.

Schmitt mellom høyre og venstre

Vi har så langt konsentrert oss om utvalgte deler av Schmitts teorier, men det er også andre innfallsvinkler til Schmitt som er interessante. Særlig viktig er det resepsjonshistoriske, som Slagstad vier en del plass i sitt innledningsessay. Den mangeartede Schmitt-resepsjonen utgjør et eget svar på hvorfor det er verdt å lese ham.

Som Slagstad siterer Jan-Werner Müller på, er det neppe noen tenkere fra det 20. århundre som har hatt en mer mangfoldig lezerskare enn Schmitt (s. 13). Han har nemlig blitt lest og brukt flittig både på høyresiden og venstresiden, av konservative og radikale. En viktig lesekrete er personene Schmitt øvde direkte innflytelse på. Til disse hører både elevene hans fra mellomkrigstiden og intellektuelle som han pleiet kontakt med etter andre verdenskrig, både i form av intensiv brevskriving og invitasjoner til Schmitts hjem i Plettenberg. Et interessant eksempel er Ernst-Wolfgang Böckenförde (1930–2019). Böckenförde var både medlem av SPD og dommer i den tyske forfatningsdomstolen, og illustrerer bredden i Schmitts lezerskare. Et annet viktig eksempel er begrephistorikeren Reinhart Koselleck (1923–2006), som lot seg inspirere av Schmitt og som pleiet kontakt med ham over en 30-årsperiode. Blant senere sentrale teoretikere som har beskjeftiget seg med Schmitt, er det særlig verdt å fremheve nevnte Chantal Mouffe og Giorgio Agamben.

³⁴ Schmitt (2014), 33 og 117.

³⁵ Hans Petter Graver, *Årstale i det Norske Videnskaps-Akademi*, 3. mai 2019.

³⁶ Se «Vi støtter skolestreiken», *Aftenposten*, 14. mars. 2019. Se videre Schmitt (2014), 33.

Et interessant spørsmål er hva som kan være forklaringen på at Schmitt-resepsjonen har foregått både på høyre- og venstresiden. Omfavnelsen kan gi vann på mølla til hesteskokteoretikere, som ser den politiske skalaen som en hestesko der ytre venstre og høyre møtes, eller den kan brukes som et argument for at Schmitts analyser formidler noe grunnleggende. En tredje forklaring, som vi for vår del mener er sentral, er at Schmitts begreper og teorier er så åpne og til dels flertydige at de kan fylles med vidt forskjellig innhold. Uansett hva man måtte mene om dette, så kan det neppe være tvil om at for den som skal arbeide med politisk idéhistorie fra etterkrigstiden er det viktig å ha kjennskap til Schmitts tenkning.³⁷

Slagstad vender også blikket hjemover og knytter noen bemerkninger til Schmitt i en norsk kontekst. Under overskriften «Schmitt mellom Sejersted og Seip» er et av poengene at Schmitts fremstilling av den konstitusjonelle liberalismen, formidlet via Slagstad selv, ga et av flere «teoretiske motiver» til «[r]eformuleringen av en liberal konstitusjonalisme» i en norsk kontekst på 1980-tallet (s. 17–18). I beskrivelsene av rettsstatsdebattene fra 80-tallet er Slagstad på hjemmebane, og det er interessant å lese disse refleksjonene. Samtidig er det verdt å legge merke til at Schmitt ikke, så vidt vi kan se, i nevneverdig grad har funnet veien inn i litteraturlister eller indekser hos andre deltakere i disse debattene, som Jon Elster, Francis Sejersted og Øyvind Østerud.³⁸ Hos Jens Arup Seip ble Schmitt bare en episode, og Seip var som tidligere nevnt ikke nådig i sin kritikk.³⁹ Det ville vært et interessant utgangspunkt for en resepsjonsstudie å gjøre nærmere undersøkelser av hvilken innflytelse Schmitt har hatt i Norge.⁴⁰

Forførerer og retten

Ved siden av det teoretisk orienterte og det resepsjonshistoriske, kan Schmitt også leses med en historisk innfallsvinkel. Å historisere Schmitt er enda et mulig svar både på hvorfor og ikke minst hvordan han kan og bør leses. Mer presist er det kanskje å snakke om innfallsvinkler, i flertall, som vil ha det til felles at de på ulike måter forsøker å forstå Schmitt og hans arbeider som historiske fenomener.

En nærliggende og viktig dimensjon er den biografiske, som Slagstad gir en oversikt over innledningsvis (s. 9–16). Slagstad går ikke veldig dypt inn i de mest problematiske sidene ved Schmitt, som omfatter både virksomheten etter nazistenes maktovertakelse i 1933 og antisemittismen man finner i dagbøkene hans (også etter andre verdenskrig), men noteapparatet gir et godt utgangspunkt for videre lesning. Schmitts biografi reiser for øvrig vanskelige spørsmål om forholdet mellom «mannen og verket» og mellom de ulike verkene. Et eksempel på en tilnærming til dette som blir for lett vint er den Hans Petter Graver legger opp til i en artikkel fra 2013. Mens Gravers omtale av Schmitt i den nye pandemiboken som nevnt var nyansert, bruker han i artikkelen fra 2013 Schmitts apologetiske «Der Führer schützt das Recht» fra 1934 til å stille spørsmål ved hvordan «en mann som kan få seg til å

³⁷ Se for eksempel Perry Anderson, «The Intransigent Right at the End of the Century», i *London Review of Books*, vol. 14 no. 18–24, 1992, som ser Schmitt, Hayek, Strauss og Oakeshott som de fire sentrale tenkerne på høyresiden i det 20. århundre.

³⁸ Sejersteds bekjentskap med Schmitt som Slagstad viser til på s. 23 dreier seg om en referanse til en Slagstad-artikkel om Schmitt. Øyvind Østerud omtaler for øvrig Schmitt summarisk i *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. 5. utg. Oslo: Universitetsforlaget 2014, 42–43.

³⁹ Seip (1988), 132–138.

⁴⁰ Her kan det være verdt å nevne at Schmitt diskuteres i flere av bidragene i Dag Michalsen (red.), *Unntakstilstand og forfatning. Brudd og kontinuitet i konstitusjonell rett*. Oslo: Pax 2013. Schmitt er også viet et eget kapittel i en større antologi om politiske tenkere, se Nils Gilje, «Carl Schmitt – politisk eksistensialisme og konservative ordenstenkning», i Jørgen Pedersen (red.), *Politisk filosofi. Fra Platon til Hannah Arendt*. Oslo: Pax 2013, 665. Se dessuten Helge Høibraatens etterord i den nevnte oversettelsen av *Begrepet om det politiske* og sammes «Fiendskap»-føljetong i *Samtiden* nr. 4 1998, nr. 1 1999 og nr. 2 2001.

skrive dette kan anses som en stor statsrettsjurist».⁴¹ Schmitts avisartikkel, som er en kommentar til Hitlers riksdagstale etter de lange knivers natt, er åpenbart problematisk, og man kan godt, som Graver også gjør, foreta en moralsk vurdering av dette og andre forhold ved Schmitt. Man bør allikevel ikke bedømme hele hans produksjon og tenkning med utgangspunkt i de mest problematiske sidene.

En annen mulig form for historiserende tilnærming til Schmitt er å vektlegge det kontekstuelle. Et mulig utgangspunkt kan i så fall være det Slagstad omtaler som Schmitts «metodologiske situasjonisme». Slagstad beskriver den metodologiske situasjonismen som at «politiske begreper må forstås ut fra den konkrete, polemiske situasjon de hører hjemme i.» (s. 16). I doktorgradsavhandlingen fra 1987 føyer Slagstad til et interessant poeng, nemlig at «Schmitts programmatisk formulering om at ethvert politisk begrep er et polemisk begrep, må gjelde også for Schmitts egen teori».⁴² Våpnene Schmitt har smidd kan altså snus mot ham selv – og så er spørsmålet i hvor stor grad Slagstad faktisk gjør dette? Vi skal bruke resten av anmeldelsen til å diskutere dette, først med vekt på den statsrettsvitenskapelige og deretter på den forfatningspolitiske konteksten i Weimar. Men før vi gjør det kan det være verdt å nevne helt kort at den metodologiske situasjonismen har visse likhetstrekk med Quentin Skinners idéhistoriske talehandlingsteori. Når vi nevner dette, er det fordi Skinners distinksjon mellom motiver *for* å skrive («motives *for* writing») og intensjoner *i* skrivingen («intentions *in* writing») kan være særlig fruktbar når man leser Schmitt.⁴³ Distinksjonen kan gjøre det enklere å fininnstille siktet og få et grep om hva Schmitt *gjør* i tekstene, uten at man nødvendigvis må ta stilling til hvilke politiske eller andre former for motiver han har hatt.

For å vende tilbake til den metodologiske situasjonismen, så er det første poenget at den statsrettsvitenskapelige polemiske konteksten i Weimarerrepublikken i for stor grad havner i bakgrunnen hos Slagstad. I Weimar ble det nemlig ført intense grunnlags- og metoddebatter i tysk statsrettsvitenskap.⁴⁴ Disse debattene utgjør en av de mest sentrale umiddelbare polemiske kontekstene for mange av Schmitts arbeider fra denne perioden og er derfor viktige for å forstå og vurdere tenkningen hans.

Et viktig bakteppe for den statsrettsvitenskapelige *Methodenstreit* i Weimar var arven fra keiserrikets rettstenkning. Det statsrettslige hovedverket i denne perioden var Paul Labands (1838–1918) firebindsverk om tysk statsrett, og Labands programuttalelser om en autonom statsrettsdogmatikk rensket for historiske, økonomiske, politiske og filosofiske betraktninger ble paradigmatiske.⁴⁵ Et annet viktig navn i denne sammenheng er den yngre østerrikeren Hans Kelsen (1881–1973), som ble Schmitts antagonist i Weimar. Kelsen utviklet sin «rene rettslære» i tiårene etter 1911, der han med utgangspunkt i nykantiansk erkjennelsesteori formulerte et strengt metodeprinsipp om at det normative (*Sollen*) måtte holdes adskilt fra det faktiske (*Sein*). Resultatet var det samme som hos Laband, nemlig en rettstenkning der det var lite rom for annet enn det rent juridiske. Det er viktige forskjeller mellom Laband og Kelsen, men begge har blitt stående som sentrale representanter for en statsrettslig positivisme. I tiårene før første verdenskrig kan man spore antydninger til en

⁴¹ Hans Petter Graver, «Der retten slutter», i Michalsen (red.) (2013), 138, på s. 138.

⁴² Slagstad (2015), 100.

⁴³ Quentin Skinner, «Motives, intentions and interpretation», i James Tully (red.), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton: Princeton University Press 1988, 68, på s. 74.

⁴⁴ For en grunnleggende fremstilling av disse debattene, se Michael Stolleis, *A History of Public Law in Germany 1914–1945*. Oxford: Oxford University Press 2004, kap. 5.

⁴⁵ Labands *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches* utkom i første utgave mellom 1876–1882, og frem mot første verdenskrig ble det utgitt fire nye utgaver. De mest sentrale uttalelsene om rettsdogmatisk metode kom i forordet til andre utgave av første bind fra 1887.

antipositivistisk vending i tysk rettsvitenskap – også hos Schmitt, i de tidlige arbeidene *Gesetz und Urteil* (1912) og *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* (1914).⁴⁶

Men det var først i 1920-årene at det kom et virkelig generaloppgjør med den statsrettslige positivismen. Den voldsomme intensiteten i grunnlags- og metodedebattene må forstås i lys av de fundamentale forfatningsmessige og politiske endringene Tyskland hadde undergått etter første verdenskrig. Som rettshistorikeren Christoph Gusy er inne på, var ikke forfatningskampen over med Weimarforfatningens vedtakelse i 1919 – den muterte til en strid om forståelsen og tolkningen av grunnloven.⁴⁷ Metodestriden kan riktig nok ikke reduseres til en politisk strid, for i kjernen lå ulike synspunkter på rettstenkningens egenart og ikke minst *forholdet* mellom rett og politikk. Hovedpoenget til Schmitt og de andre antipositivistene – som, det må understrekes, ikke utgjorde noen homogen gruppe – var at positivismen var en abstrakt og livløs rettstenkning som hadde fjernet seg fra den politiske virkeligheten og dermed gjort seg selv irrelevant.

I innledningssessayet kommer Slagstad inn på forholdet mellom Schmitt og Kelsen, og gir en god og interessant oversikt over dette (s. 55 f.). Det som savnes er imidlertid at disputten mellom de to løftes opp og plasseres inn i en bredere kontekst – i den konkrete, polemiske situasjonen den hører hjemme i. Med en slik kontekstualisering vil man for eksempel se at Schmitts påstand om at Kelsen og andre positivistiske på grunn av sin formale forståelse av retten «ikke kommer til saken» og dermed «forblir [...] i rettsvitenskapens forværelse» (s. 216) må forstås som et innlegg i den mer allmenne debatten om rettsvitenskapens grunnlag og metode. Et annet eksempel er når Schmitt kritiserer Gerhard Anschütz, en klassisk positivist, for sin berømte uttalelse om at «[s]tatsretten opphører her». Anschütz' utsagn knyttet seg til et forfatningsspørsmål under den prøyssiske forfatningskonflikten på 1860-tallet som ikke var rettslig regulert, og poenget hans var at i et slikt tilfelle måtte jussen abdisere for politikken. Schmitt kommenterer at «en filosofi om det konkrete liv kan ikke vike unna unntaket og det ekstreme tilfellet» og at «[i] unntaket bryter det virkelige livets kraft gjennom skorpen på en mekanikk som har stivnet i gjentakelser.» (s. 210).

Dette er antipositivismen i sin essens: En stivnet mekanikk må forlates til fordel for det konkrete, virkelige livet. De spissformulerte bemerkningene er, som tidligere nevnt, karakteristiske for Schmitt. Og det er besnærende, ja, nærmest forførende, for hvem ønsker vel ikke at rettstenkningen skal være «en filosofi om det konkrete liv»? Det er her den statsrettsvitenskapelige metodestriden kommer inn som en viktig kontekst som kan gi oss bedre grep om hva det er Schmitt egentlig *gjør*. For selv om antipositivismen i Weimar som nevnt ikke var et klart definert politisk prosjekt, så hadde metodeprogrammet – som all statsrettstenkning – visse politiske virkninger. Avvisningen av Anschütz' poeng er illustrerende, for kjernen i dette poenget er jo egentlig bare at maktfordelingen i en konstitusjonell stat må respekteres, at det finnes en grense mellom rett og politikk. Når forestillingen om at statsretten hadde en slik grense mot politikken ble utvannet, og når statsrettstenkningen i tillegg ble gjennomsyret av uklare begreper, risikerte man å eliminere hele den konstitusjonelle statsretten. Schmitt og de andre antipositivistene hadde riktig nok skarpsindige og viktige innvendinger mot Kelsen og de andre rettspositivistenes tenkning. Men når det gjelder de reelle konsekvensene av antipositivistenes juridiske metode, er det nok Kelsen som hadde det skarpeste blikket. Kelsen så metafysikk, naturrett og dårlig skjult

⁴⁶ Om disse utviklingslinjene for statsrettsvitenskapens del, se Stefan Koriath, «Erschütterungen des staatsrechtlichen Positivismus im ausgehenden Kaiserreich – Anmerkungen zu frühen Arbeiten von Carl Schmitt, Rudolf Smend und Erich Kaufmann», i *Archiv des öffentlichen Rechts* Vol. 117 No. 2, 1992, 212, se særlig s. 217–220 om Schmitt.

⁴⁷ Christoph Gusy, *100 Jahre Weimarer Verfassung. Eine gute Verfassung in schlechter Zeit*. Tübingen: Mohr Siebeck 2018, 67.

politikk i antipositivismen, og kommenterte følgende i 1926 i en diskusjon med en annen antipositivist:

Naturrettens spørsmål er det evige spørsmålet om hva som befinner seg bakenfor retten. Og den som søker svaret på dette vil, frykter jeg, verken finne den metafysiske, absolutte sannhet eller den naturrettslige, absolutte rettferdighet. Den som løfter vekk sløret og ikke lukker øynene, vil møte blikket til maktens gorgonerhode.⁴⁸

Nå kan det i og for seg godt tenkes at Schmitt nikket bekreftende til dette i 1926, og at det nettopp var målet hans å få øye på, om ikke gorgonerhodet, så Rikspresidenten – suveren som besluttet over unntakstilstanden etter Weimarforfatningen artikkel 48. Som nevnt, med henvisning til Skinner, behøver imidlertid ikke det historiserende perspektivet dreie seg om hva som har vært Schmitts motiver eller ønsker, men kan også dreie seg om hva rettstenkningen hans innebar. Her er det for øvrig viktig å føye til at når man skal ta stilling til hva denne rettstenkningen innebar i sin historiske kontekst, så er Schmitt selv ingen pålitelig kilde. Etter krigen hevdet han, i en betenkning skrevet som en del av Nürnberg-avhørene i 1947, at det var *positivismen* som måtte ta sin del av skylden for nazistenes ugjerninger, fordi den hadde innpodet tyske jurister med en blind lydighet ovenfor lovgivningen. Dette var han riktig nok ikke alene om å hevde, men forklaringen står ikke til troende og er i dag grundig tilbakevist.⁴⁹ Eksemplet illustrerer hvor viktig det er å vurdere *når* og *i hvilken situasjon* Schmitt har skrevet noe.⁵⁰ Og for Weimar-tekstene er de statsrettsvitenskapelige metoddebattene den helt sentrale rettsvitenskapelige konteksten.

Komplottet i Weimar

En annen polemisk situasjon som utgjør en sentral kontekst for Schmitts arbeider fra mellomkrigstiden, er den forfatningspolitiske. I forrige punkt var poenget at den statsrettsvitenskapelige konteksten havnet i bakgrunnen, men når det gjelder det forfatningspolitiske er spørsmålet heller om Schmitt i større grad burde blitt stilt kritisk til veggs. Poenget kommer tydeligst frem i en passasje i Slagstads doktorgradsavhandling.⁵¹ Etter å ha etablert det nevnte utgangspunktet om at Schmitts metodiske situasjonisme også må gjelde for Schmitts teori, går Slagstad over til å *gjengi* kjernen i Schmitts liberalismekritikk. Passasjen avrundes riktig nok med en konklusjon om at «Schmitts ideologikritikk begrunnet opphevingen av det konstitusjonelle demokrati fra høyre», men den beveger seg hovedsakelig på det gjengivende planet. Og da er spørsmålet om det ikke dermed blir mest om det polemiske og lite om situasjonen? Egentlig ligger det et problem her som kan løftes til et allmennt spørsmål for den metodiske situasjonismen: Skal man legge polemikerens situasjonsbeskrivelse til grunn eller skal man selv etablere den polemiske situasjonen og deretter vurdere utsagnene i lys av dette?

⁴⁸ Hans Kelsen, «Aussprache über die vorhergehenden Berichte», i *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer*, Heft 3, 1927, 54–55. For en lignende kritikk som retter seg konkret mot Schmitt, se Hans Kelsen, «Who ought to be the guardian of the constitution?», i Lars Vinx, *The Guardian of the Constitution. Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law*. Cambridge: Cambridge University Press 2015, 174, på s. 220–221.

⁴⁹ Se Neumann (2015), 537–539.

⁵⁰ Slagstad/Skar har fått med et annet illustrerende eksempel i referanseoversikten over tekstene (s. 461–462). Her vises det til at andre utgave av *Politisk teologi* fra 1934 utelot den positive omtalen av Erich Kaufmanns *Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie* fra førsteutgaven (1922). Kaufmanns bok fra 1921 var en av de mest sentrale antipositivistiske tekstene fra Weimar-tiden, og revideringen må forstås i lys av at Kaufmann var av jødisk slekt og mistet sitt professorat i Berlin i 1934. Schmitt var for øvrig delaktig i å få Kaufmann fjernet, se Neumann (2015), 377.

⁵¹ Slagstad (2015), 100–102.

Om man går for det sistnevnte alternativet, så kan man for eksempel beskrive situasjonen slik: Selv om det er «liberalismen» Schmitt kritiserer (f.eks. s. 173) og «staten» han «setter spørsmålsteget ved» (f.eks. s. 180), så er det Weimarforfatningen og dens styringssystem som er det konkrete angrepsmålet hans.⁵² Den var «i en viss forstand noe posthumt», hevdet han for eksempel i 1928 (s. 168). Weimarforfatningen – det vil altså si den første demokratiske forfatningen i Tyskland, som byttet ut det autoritære keiserstyret fra 1871 og treklassestemmeretten i Preussen med proporsjonalvalg, stemmerett for kvinner, en folkevalgt president og en omfattende rettighetskatalog med både liberale og sosiale rettigheter, samt opphevet adelens rettigheter. Når vi understreker dette så tydelig, er det ikke minst fordi Weimarforfatningen lenge har blitt uglesett av mange og nærmest blitt sett på noe som det var helt naturlig å forkaste. Men dette har en historiografisk side ved seg. I etterkrigstidens Tyskland var det et behov for å distansere seg fra fortiden, inkludert tiden før 1933, og for en del var det mer bekvemmelig å angripe en tekst fra 1919 enn å stille spørsmål ved egne og andres handlinger i 1920-årene og frem mot nazistenes maktovertakelse.⁵³ I dag er det derimot ganske stor enighet om at Weimarforfatningen var en moderne grunnlov som inneholdt mye bra, og at hovedproblemet var at den ble motarbeidet av ledende kretser. *Eine gute Verfassung in schlechter Zeit*, som undertittelen på en bok utgitt i anledning hundreårsjubileet lyder.⁵⁴

Det er viktig å forstå Schmitts tekster som et angrep på Weimarforfatningen fordi det fort virker sløvende om man ser på det som et angrep på en abstrakt «liberalisme». Videre er det viktig å frigjøre seg fra Schmitts (og etterkrigstidens) Weimar-narrativ når man skal ta stilling til holdbarheten av flere av Schmitts påstander og teorier. En av Schmitts favorittstrategier, som han særlig bruker i «Parlamentarismens svanesang» (men se også s. 168 og s. 184), er nemlig å hevde at den historiske utviklingen har løpt fra institusjoners opprinnelige begrunnelse og dermed fratatt dem deres normative grunnlag. Her er en kritisk vurdering av de historiske premissene for argumentasjonen viktig for å ta stilling til påstandenes holdbarhet.

Å frigjøre seg fra Schmitts eget narrativ har også større potensial til å få frem et tydelig aktørperspektiv, som jo er kjernen i metodologiske situasjonismen. Dette aktørperspektivet kommer ikke alltid så klart frem hos Slagstad, og Schmitt fremstår noen ganger først og fremst som en diagnostiker og analytiker. Her ligger det muligens et paradoks, for mens en av styrkene i Slagstads *teoretiske* lesning av Schmitt er at han sonderer mellom Schmitts analyser og løsninger, så blir et slikt skille mer problematisk dersom man vil lese Schmitt i en *historisk* kontekst. Nå har ikke Slagstad sagt at han foretar en slik historisk lesning av Schmitt, men poenget kan illustreres med et eksempel fra innledningssessayet. På s. 28 heter det:

«Med referanse til Schmitts analyse viste John Rawls i *Political Liberalism* til at Weimarrepublikken brøt sammen, fordi ingen av Tysklands tradisjonelle eliter ‘supported its constitution or were willing to cooperate to make it work’ [...]. Rawls delte Schmitts forklaring på regimets sammenbrudd, men knapt hans løsning».

⁵² Se treffende Müller (2003), 24, om at Schmitt «assembled a powerful arsenal of conceptual weapons against the Weimar Republic».

⁵³ Om dette, se særlig Gusy (2018), 1–11.

⁵⁴ Gusy (2018). Se også, til dels med en aktualiserende innfallsvinkel, Udo Di Fabio, *Die Weimarer Verfassung. Aufbruch und Scheitern*. München: C.H. Beck 2018, særlig oppsummeringen på s. 247 f., samt Oliver F. R. Haardt og Christopher M. Clark, «Die Weimarer Reichsverfassung als Moment in der Geschichte», i Horst Dreier og Christian Waldhoff (red.), *Das Wagnis der Demokratie. Eine Anatomie der Weimarer Reichsverfassung*. München: C.H. Beck 2018, 9, på s. 41 f.

Her kan man – selv om teksten kan tolkes på flere måter – få inntrykk av at Rawls i sin analyse av Weimarrepublikkens undergang lener seg på Schmitt. Men Rawls henviser til andreutgaven av *The Crisis of Parliamentary Democracy* («Parlamentarismens svanesang») – fra 1926!⁵⁵ Referansen bør altså heller forstås som et forsøk på å illustrere hvordan tradisjonelle eliter bidro til republikkens undergang, noe som blir enda tydeligere dersom man leser setningene forut for det Slagstad siterer. Her er Rawls' analyse for øvrig godt i overensstemmelse med det som nå er det mest vanlige synet på Weimarrepublikkens fall. Et annet poeng i relasjon til sitatet på s. 28 er at Slagstad skriver om Schmitts «analyse» og «forklaring» på republikkens sammenbrudd. Dette kommer mot slutten av en passasje som primært bygger på teksten «Statsetikk og pluralistisk stat», og leses derfor naturlig i lys av denne.⁵⁶ «Statsetikk og pluralistisk stat» er fra 1930. Nå kan man riktig nok forklare eller predikere et sammenbrudd tre år før det skjer, men spørsmålet er om ikke Rawls' aktørperspektiv gir bedre utgangspunkter enn et diagnostikerperspektiv når man skal vurdere forholdet mellom Weimarrepublikkens fall og Schmitts tekster fra perioden før 1933. For ordens skyld er ikke poenget her at Schmitt har «skylden» for nazistenes maktovertakelse. Det er ingen enkle og monokausale forklaringer på maktovertakelsen i 1933, og dessuten må man, også for nazi-ideologen Schmitt, huske på at Weimar-tekstene er skrevet uten vår kunnskap om hva som skulle komme.⁵⁷

Ettersom vi nå har brukt en del plass på det historiske og hatt enkelte kritiske bemerkninger til dette, kan det avslutningsvis være verdt å gjenta at vi oppfatter Slagstad dithen at han i første rekke har ønsket å presentere innholdet i Schmitts teorier. Dersom vi har rett i at dette har vært den primære ambisjonen, er utgivelsen utvilsomt vellykket: gjennom det instruktive innledningsessayet og ikke minst de ti tekstene, som tross alt er bokens kjerne, får man en god oversikt over Schmitts tenkning. Og uansett hva man måtte mene om Schmitt, er det verdt å lese boken. De to spørsmålene vi skisserte innledningsvis – hvorfor og ikke minst hvordan lese Schmitt? – er i seg selv grunn til å beskjeftige seg med ham. Å reflektere over dette er nemlig givende, utfordrende og lærerikt.

⁵⁵ Se John Rawls, *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press 2005, lix–lx.

⁵⁶ Slagstad viser riktig nok også i et par fotnoter til Schmitts *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar–Genf–Versailles 1923–1939* fra 1940 og til *Begrepet om det politiske* fra 1927.

⁵⁷ Se treffende Stolleis (2004), 139, om at «the intellectual debates in the Weimar Republic were carried on against an open horizon, where the flames of the holocaust were not (yet) glowing».